

УДК 711.1

к. арх., доцент Яценко В.О.,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РОЗВИТОК МІСТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРОЦЕСИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Проаналізовано процеси зростання міст та визначено проблемні фактори впливу на оточуюче середовище – приміську зону. Розглянуто інтеграційні процеси між містом і передмістям, виділено переваги та негаразди процесу з можливим шляхом покращення ситуації.

Ключові слова: урбанізація, приміська зона, групова форма розселення, місто, село, Генеральна схема, інтеграційні процеси.

«Региональная экономика – это такая наука, которая подобно архитектору, а не историку архитектуры, не столько описывает, сколько созидает!»

Август Леш

Місто є моделлю суспільства. Один з радянських політиків на початку ХХ століття сказав, що соціалістичне місто – це місто, де живуть соціалістичні люди. Місто це не стільки форма організації території скільки визначений досвід спільного проживання людей.

Кажуть, щоб заглянути на 10 років в майбутнє потрібно заглянути на 20 років в минуле і звідти спробувати побачити яким шляхом піде розвиток міста. Крок вперед, два кроки назад запорука формування стратегії розвитку.

Сьогодні важко тримати в полі зору темпи урбанізації територій.

По даним ООН–Хабітат, населення в великих містах та їх зонах впливу розвиваючихся країн щомісячно збільшується на 5 млн. чоловік. На даний час вже не стоїть проблема окремих міст здатних організовувати процес урбанізації, скоріше навпаки забрати якимось чином у них пріоритет диктату та свавілля.

Як інструмент для стримування над швидких процесів експансії природних резервів суспільство за останні 100 років запропонувало велику кількість концепцій, стратегій, шляхів, які старалось впроваджувати в діяльність.

Всі ці процеси вписуються в один об'єднуючий їх процес урбанізації. Взагалі процес урбанізації проходить три спільні стадії, характерні для всіх територій.

Перша стадія, яка бере свій початок від заснування міста і до сьогодні, це розвиток і ріст міст.

В процесі історії місто накопичує свій містоутворюючий потенціал, з часом розвиток техніки змушує ускладнювати свою функціональну структуру і звичайно змушене розширювати свої територіальні межі, формуючи нову планувальну структуру.

Виходячи за існуючі межі, часто виникає деградація уже існуючих територій через небажання реконструювати їх під нові потреби міста.

Як вихід часто частина функцій делегується містом або населеним пунктом в зону впливу міста.

Така ситуація стає основою другої стадії процесу урбанізації – це формування групових форм розселення, утворення агломерацій.

Концепція групової системи населених міст розроблена в містобудівній науці в результаті усвідомлення необхідності переходу від автономного розвитку міст до їх взаємопов'язаного формування.

Групова форма розселення ґрунтується початково на територіально-груповій формі організації виробництва. На відміну від агломерацій групова система населених місць розглядається як функціональне і планувальне цілісне утворення.

В основу функціонування групових систем населених місць також закладено окремі види агломераційних зв'язків, які мають тенденцію розвитку і зростання. Але в агломераціях крім того значного розвитку отримують нераціональні трудові та соціально-побутові зв'язки, що пояснюється незбалансованістю міст праці і розселення та відставання соціальної сфери. Мета групової форми розселення мінімізувати дані зв'язки.

Ще одним відмінним аспектом є цілісність планувальної структури, принцип планувальної упорядкованості групової системи населених місць, який дасть можливість уникнути неконтрольованого зростання міст, нерівномірність в зростанні одних за рахунок інших, знищення природних ресурсів.

Питаннями вивчення та конкретизації загальної концепції групових форм населених місць відносно до регіональних умов формування отримало широкого розвитку в 1973-1974 роках в інституті Київ НІПМістобудування та ЛенНІПМістобудування.

Розроблені теоретичні основи стали методичною базою пропозицій ряду експериментальних схем Московської, Мурманської, Єреванської, Дніпропетровської, Кемеровської та інших групових систем населених місць. Керівником авторського колективу Дніпропетровської схеми став І.О.Фомін (КиївНІПМістобудування).

Головна увага в експериментальних схемах акцентувалась на вирішенні, головним чином, містобудівних і структурно-планувальних питань, а економічні, соціальні і екологічні аспекти як передумови для вирішення містобудівних задач.

Даний етап передбачав наступний крок на якому слідувало комплексне вирішення ув'язки економічного, соціального і екологічного аспектів з структурою – планувальним. В процесі роботи була висунута гіпотеза переходу від організованої групової форми розселення до агломераційної як неупорядкованої, що потребувала реконструкції з метою перетворення їх в планово-регульовану систему розселення.

В 60-х роках американці спробували «обдурити» урбанізацію – з 60-х років пішла мода на позаміське переселення жителів міста. Навіть з'явилося гасло: «Ми не міська, а приміська нація». Проте з часом передмістя розрослись, об'єдналися в транспортній, виробничій і господарчій діяльності, поєднавшись з міською інфраструктурою утворивши групи, або системи населених міст, а по суті оточуючі поселення міст стали додатком міста-центра.

На сьогодні в Україні 67% міського населення і можна з впевненістю сказати, що за ХХ століття Україна стала міською нацією. Україна, як ніяка інша держава, пройшла велику кількість випробувань різних концепцій спроб придати процесу урбанізації упорядкованої та керованої форми.

Взагалі урбанізація в нашій країні, якщо подивитись на неї в територіально-просторовому зрізі була не що інше, як процес субурбанізації. Проблеми міста вирішувались самим простим шляхом відсторонитись від них і вийти на нові території, де життя буде проходити за новим більш досконалим сценарієм.

Модернізм стратегії будувався до недавнього часу як ідеологічна основа територіального планування в Україні.

Якщо переглянути історію то можна знайти велику кількість стратегій, які підтверджують теорію уникнення.

Це і теорія централізації як сумісних дій кількох поселень під керівництвом одного, це і гіпотеза концентричного розвитку з делегуванням окремих функцій новим територіям, теорія секторів – розвиток в визначених рамках виходячи з економічних, господарчих, транспортних перспектив, теорія багато ядерності – багатоцентровості та багато інших.

Зараз в Україні в містобудівній теорії, практиці і діяльності взагалі проходить процес руралізації – процес приведення сіл за якимись критеріями до міського виду, шляхом знищення існуючих сіл і заміну їх новими утвореннями незрозумілого призначення з незрозумілими функціями і необґрунтованим розташуванням. Ніякого відношення не маючи до планових

перспектив регіонального планування дані утворення скоріше руйнують системність розселення ніж відповідають своїй химерній цілі покращення життя. Процес набрав неймовірних темпів і головною причиною є втрата системи управління діями всіх інституцій і суб'єктів в містобудівній діяльності.

Ще однією стратегією урбанізації і найбільш досконалою є стратегія формування опорного розселення, повністю проаналізована і упорядкована в головному проектному документі, Генеральній схемі розселення в Україні, яка була затверджена в 2002 році і на даному етапі активно проходить процес моніторингу її виконання. [5]

Обґрунтований опорний каркас є основою територіальної єдності на всіх рівнях регіонального планування.

В концепції просліджуються дві основні тенденції подальшого розвитку розселення – це центроспрямована на базі надвеликих міст і лінійна – схильність до формування транзитних агломерацій, в майбутньому мегаполісів України Київ-Харків та Київ-Одеса. Основою таких лінійних тенденцій є система транспортних коридорів здатних об'єднати поліфункціонально головні економічні регіони країни.

Прототипом такого процесу може бути злиття міст і агломерацій вздовж магістралей в США.

Мегалополіс – «Босваш» вздовж Атлантичного узбережжя: Нью-Йорк, Філадельфія, Балтімор, Вашингтон. Інший вздовж узбережжя великих озер: Чикаго, Детройт, Клівенд, Пітсбург.

Найбільшим на даний час є мегалополіс в Японії вздовж Тихоокеанського узбережжя в якому проживає більше 70 млн. жителів.

Києву статус мегалополісу в даний час не загрожує, навіть при збільшенні населення вдвоє, він не зможе увійти в категорію №1 урбанізованої вищої ліги міст, відлік якої починається з 10 млн. жителів. І головними причинами є:

- низький природний приріст населення;
- міграція з поселень до міста продовжується, що спричиняє соціальний конфлікт з аграрним сектором у вигляді втрати поселеннями кадрового потенціалу;
- збільшення міського населення проходить за азіатським сценарієм, суть якого неконтрольоване, зростання некваліфікованими кадрами та дешевою робочою силою, відсутністю умов проживання та втрата реальних потреб і можливостей соціального забезпечення;
- активний процес переміщення жителів міста в передмістя та придбання другого житла, не завжди постійного. Субурбанізація часткового характеру;

- відсутність чіткої стратегії розвитку соціально-економічної основи столичного регіону. Характер існуючого стану не є як процес перспективного зростання, а скоріше виживання;

- не контрольованість, некерованість та невизначеність, зміни меж міста і приміської зони, що створює хаотичний стан розвитку столичної системи розселення;

- низький рівень якості міського середовища;

- зростання екологічної безпеки міста через техногенну катастрофу та зростання неконтрольованої забудови.

Більшу частину проблем розвитку та існування міст, як бачимо, створює не контрольованість та некерованість відносин з усіма елементами системи розселення.

Процес стягування населення сіл і малих міст великими містами, руйнування старої мережі сільських поселень від їх економічної основи до фізичного знищення досліджувались багатьма вченими, серед яких особливо слід відмітити Т.І.Заславську, В.Р.Беленького, А.І.Ігудіну, Г.В.Іофе, О.Р.Шаргазіна та ін.

Особливо наукова діяльність по даному питанню набрала активності в 70-80 роках ХХ століття, коли на перше місце вийшли екологічні питання. [5]

Процес переміщення населення активізує відмирання сіл і підвищення щільності населення і поселень зони впливу великих міст, активізуючи агломераційні процеси. Інтеграція розселення, яка виражена територіальним зв'язком міського і сільського розселення створила залежність села від міста у всіх сферах історично сформованої основи свого існування, а тепер зруйнованій.

Створюється просторова концептуалізація видів діяльності, яка декларується центральним містом.

Деякі дослідники вбачають і ряд переваг такої інтеграції. Так, досить переконливо, є твердження Ж.А.Зайончковської: [2, 3]

- в сфері виробництва за рахунок близького розміщення населених пунктів створюються кращі умови інтенсифікації сільського господарства і виробничої кооперації. Покращується збут сільськогосподарської продукції і навпаки забезпечення села промисловою продукцією, зменшуються транспортні затрати на всі зв'язки;

- спрощується та прискорюється процес управління господарчою діяльністю за рахунок скорочення всіх етапів погоджень і прийняття рішень та концентрації системи управління розвитком територій;

- створюються сприятливі умови для максимального зближення умов проживання в містах і селах, за рахунок активізації міських форм в умовах села так і надання селом рекреаційних послуг місту;
- розширюється спектр видів діяльності за рахунок об'єднання і міських і сільських видів в межах двочасової транспортної досяжності;
- населення має широкий вибір місця проживання та характеру роботи. Можна жити в сільській місцевості, а працювати в місті і навпаки;
- зростає територіальна і соціальна мобільність населення. Створюється більш сприятливі умови для забезпечення сільської місцевості спеціалістами.

На думку автора надважливим фактором дієспроможності інтеграційного процесу має бути збалансованість всіх функцій роботи, відпочинку, обслуговування незалежно від місця проживання.

А головною причиною унеможливлення цього процесу є реальна різниця в темпах зростання міста і села.

Привабливість міського життя завжди мала переваги над сільським, тому місто і стягувало населення в приміську зону. З часом виникає ситуація, коли кількість в приміській зоні збільшується, а розвиток сільського господарства зменшується, втрачається економічна основа існуюча, а нової стратегії місто запропонувати не здатне, окрім загарбницьких та насильних дій по відношенню до передмістя. Руйнується історично сформована структура зони впливу.

Швидкі зміни технологічних процесів в місті залишають далеко позаду більш консервативні принципи села пов'язаного з природними процесами, які по суті не можна прискорити.

Відбувається міграційний процес від меншого до більшого. Більші необґрунтовано зростають, а малі з закінченням потенціалу відмирають. Процес самознищення системності міста і оточуючого середовища. Породжується ефект економічного зростання міста без економічного розвитку системи, або значне випередження першого. Сьогодні, як вирівнювання процесу, є те, що місто в значній мірі витісняє промисловість у приміську зону, даючи можливість досягнення економічної рівноваги.

Як варіант, такі ж взаємопов'язані процеси мають розпочатись і в інших сферах, особливо зараз, коли самостійність структурних елементів у вигляді територіальних громад дає всі можливості визначати свої переваги розвитку з урахуванням загальних вимог систем розселення.

Список літератури

1. Леш А. Пространственная организация хозяйства: пер. с нем. / Под ред. акад. А.Г. Гранберга. М.: Наука, 2007.